CONSIDERAȚII ASUPRA GRAIULUI AROMÂNILOR FĂRȘEROȚI

NICOLAE SARAMANDU

Fărşeroții prezintă, între aromâni, probleme de cea mai mare complexitate. Ei au extensiunea spațială cea mai mare, în comparație, de exemplu, cu grămostenii sau pindenii. Pe axa nord–sud îi întâlnim pe fărşeroți de la nordul lacului Ohrid (localitățile Beala de Sus şi Beala de Jos de lângă oraşul Struga, R. Macedonia) până la golful Corint în Grecia, în apropiere de oraşul Misolonghi (provinciile Acarnania şi Etolia, fosta Vlahia Mică din sursele bizantine, Vlahia Mare fiind Tesalia); pe axa vest–est, de la mările Adriatică şi Ionică la vest până la Marea Egee, la est[1]. În ambele cazuri este vorba de distanțe de câteva sute de kilometri (uneori peste 300 de km) între locurile de iernat şi de vărat, pe care păstorii fărşeroți le parcurgeau în trecut în două sau chiar trei săptămâni.

O altă chestiune importantă este identificarea cu exactitate, în arealul aromânesc, a aşezărilor de fărşeroți, atât în locurile de vărat, cât şi în locurile de iernat, ca şi identificarea itinerariilor urmate de păstori. În legătură cu aceasta, trebuie menționat faptul că deplasările periodice ale fărşeroților păstori au fost influențate şi afectate de evenimentele istorice din Peninsula Balcanică în ultimele două sute de ani. E vorba de apariția statelor balcanice, proces care, prin stabilirea granițelor, a afectat profund deplasările păstorilor fărşeroți între locurile de vărat şi cele de iernat, aflate, la un moment dat, în țări diferite, implicând plata unor mari taxe la trecerea granițelor[2]. Veacuri la rând – în perioada romană, apoi bizantină şi, ulterior, otomană – această problemă n-a existat, păstorii aromâni deplasându-se fără oprelişti.

În 1815 a luat naştere regatul sârb, care a cuprins şi teritoriul actualei R. Macedonia, unde există câteva aşezări de fărşeroți, dintre care unii, cei din Beala de Sus, se deplasau în zona de câmpie de la Marea Adriatică, rămasă în Imperiul Otoman. În 1823 a luat ființă statul grec, care cuprindea partea sudică din actualul teritoriu, incluzând aşezările de iernat ale păstorilor fărşeroți de la Marea Ionică. În 1881 Tesalia a fost anexată la Grecia, afectând deplasările între locurile

[1] Vezi harta cu aşezările aromânilor în Peninsula Balcanică la Saramandu 1988 (hartă anexată la ALAR). Vezi şi Kahl 1999: 133–151 (listele cu aşezările aromâneşti din țările balcanice, unde localitățile cu fărşeroți sunt marcate prin *R*: *Rămăń*) şi ALIA I: 14–15.

[2] Vezi, în acest sens, Kahl 2001.

FD, XXXVI, Bucureşti, 2017, p. 127–195

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

de iernat şi de vărat nu numai ale fărşeroţilor, ci şi ale pindenilor. În sfârşit, după războaiele balcanice din anii 1912 şi 1913, se fixează, cu mici modificări ulterioare, graniţele actuale ale statelor balcanice, prin apariţia, în 1913, a unui nou stat, Albania. Tot atunci Grecia îşi extindea teritoriul în actuala Macedonie grecească, ulterior, şi asupra Traciei de sud (litoralul Mării Egee). Aceste modificări ale graniţelor, produse de-a lungul unui secol, au afectat toate grupurile de aromâni păstori, în cea mai mare măsură, însă, pe fărşeroţi, care erau mai numeroşi şi aveau, cum am arătat, cea mai mare extensiune în spaţiu.

În legătură cu aromânii păstori, din toate grupurile, este identificarea şi definirea formelor de păstorit, care caracterizează în mod diferit aceste grupuri. La aromâni există toate cele trei forme de păstorit identificate în literatura de specialitate: păstorit sub formă de *transhumanţă*, de *seminomadism* şi de *nomadism*[3]. În timp ce transhumanţa înseamnă deplasarea spre zonele de iernat a turmelor, însoţite de păstori (eventual şi de alte persoane), celelalte două forme de păstorit implică deplasarea, împreună cu turmele, a întregii colectivităţi de la munte la câmpie şi invers. În cazul seminomadismului există un punct fix, o aşezare stabilă, care se află în munte, în locul de vărat, ceea ce nu se întâmplă în cazul nomadismului. Păstorii nomazi nu au o aşezare fixă, stabilă nici în locurile de vărat din munte nici în locurile de iernat din câmpie, ei adăpostindu-se în colibe (ar. *călive*). În timp ce transhumanţa şi seminomadismul se întâlnesc şi la alţi aromâni păstori (grămosteni, pindeni), păstoritul sub formă nomadă e atestat numai la fărşeroţi, alături de seminomadism (de exemplu, la fărşeroţii din Macedonia grecească) şi, recent, chiar de transhumanţă. Situaţia prezentată aici, cu privire la formele de păstorit, nu trebuie generalizată. Noi i-am avut în vedere pe aromânii care au păstoritul ca ocupaţie de bază şi care nu formează, aşa cum s-ar putea crede (şi, uneori, s-a crezut), majoritatea populaţiei aromâneşti. Dimpotrivă, sunt numeroase aşezările aromâneşti stabile, atestate cu veacuri în urmă (secolele XII–XIII), unele dintre ele distruse de-a lungul timpului, altele existând până astăzi în ţinuturile muntoase din ţările balcanice.

Aş vrea să menţionez aici, pe baza cercetărilor de teren efectuate atât de mine cât şi de Manuela Nevaci (specialistă în graiul fărşeroţilor şi vorbitoare nativă de grai fărşerot), că anumite grupuri de fărşeroţi din Albania, dar şi din Grecia, au practicat păstoritul sub formă nomadă până prin anii ’50–’60 ai secolului XX, când au fost determinaţi de autorităţile din cele două ţări să devină sedentari. Asemenea localităţi, înfiinţate în acea perioadă, sunt, de exemplu, Krystalopigi în extremitatea nord-vestică a Greciei (la graniţa cu Albania), originari din Themelon (lângă oraşul Arta) şi Andon Poçi în sudul Albaniei, originari din Kefalovrisi (fost Megidié) Grecia, la graniţa cu Albania, localitate pe care au părăsit-o prin 1948, după războiul civil din Grecia. Ambele localităţi, Krystalopigi şi Andon Poçi, se află în reţeaua ALAR.

[3] Cf. Vuia 1964, Beuermann 1967, Kahl 1999.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

Aşezările de fărşeroți din Balcani sunt atestate de timpuriu, din secolul al XIII-lea în sursele bizantine, în ceea ce priveşte Vlahia Mică, de care am pomenit, în extremitatea sudică a arealului aromânesc (Acarnania şi Etolia)[4], alături de Vlahia Mare (Tesalia), atestată încă din secolul al XI-lea[5].

Prezența păstorilor vlahi (aromâni) în Balcani, în care trebuie să-i cuprindem şi pe fărşeroți, este atestată neîntrerupt în secolele următoare, în relatări ample, începând cu secolul al XVII-lea, ale călătorilor străini (otomani, francezi, englezi etc.). Evident, în aceste relatări şi descrieri nu se precizează care sunt fărşeroții, pe care noi îi putem identifica astăzi pe baza cunoştințelor actuale despre aromâni.

În relatările de călătorie *fărşeroții* apar, sub această denumire, după cunoştințele noastre, pentru prima dată la Gustav Weigand, în opera sa fundamentală, *Die Aromunen*, I, II, Leipzig, 1894, 1895. Lui Gustav Weigand îi datorăm cea mai amplă prezentare a ținuturilor locuite de aromâni, descrise pe baza unei călătorii care a început la 30 aprilie 1809, când tânărul romanist avea 29 de ani, şi s-a încheiat, cu mici întreruperi, după mai bine de un an, la 24 mai 1890. G. Weigand îi vizitase şi mai înainte pe unii aromâni, în aprilie 1887, rezultatul călătoriei fiind publicat într-o monografie consacrată graiului aromânilor din muntele Olimp, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888.

În *Die Aromunen* găsim informații foarte prețioase despre grupurile de aromâni, numărul lor, denumiri etc. Într-o privire de sinteză, din care rezultă că a consultat şi lucrările anterioare privind ramurile aromânilor, G. Weigand îi împarte pe aromâni în două ramuri principale: *fărşeroți* şi *karaguni*: „Aş fi mers prea departe şi ar fi fost chiar inutil dacă i-aş fi menționat pe predecesorii mei care au scris despre împărțirea aromânilor pe neamuri. Dacă luăm în considerare întreaga masă a poporului, putem vorbi numai de două ramuri (neamuri) clar distincte, care se numesc pe sine aromâni, denumindu-se reciproc unii pe alții *karaguni* (adică cei cu sumane negre) şi *fărşeroți*. Cei dântâi (cu sumane negre) formează marea masă a aromânilor şi sunt negustori, meşteşugari, hangii şi păstori, ceilalți, care aproape totdeauna poartă îmbrăcăminte albă, aparțin, dimpotrivă, în cea mai mare parte categoriei păstorilor. Ei sunt în parte nomazi, care îşi instalează în munți colibe simple în locuri convenabile şi cumpără dreptul de păşunat, în timp ce karagunii au sate de vară construite din piatră şi munți proprii”[6].

Este evident că această împărțire a aromânilor în două grupuri, care nu se întemeiază şi pe considerente de ordin lingvistic, e prea generală şi nu poate fi luată în considerare în repartizarea dialectală a aromânei. De acest ultim aspect G. Weigand se ocupă în volumul al doilea al monografiei sale, care cuprinde o colecție de texte dialectale. Sunt, în total, 126 de texte, în versuri şi în proză, unele de scurtă întindere (câteva rânduri), însumând 104 pagini. Textele sunt repartizate

[4] Vezi Saramandu 2004: 36–37; cf. şi Poçi 2009: 49 (cu informații din surse indirecte).

[5] Cf. Murnu 1913; vezi şi Saramandu 2004: 10–80 (capitolul *Romanitatea orientală, secolele al IV-lea – al XV-lea. Surse istorice*).

[6] Weigand 1895: 274–275.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

în 12 capitole, dintre care două sunt dedicate textelor fărşeroteşti şi cuprind 17 texte în versuri, din care 11 sunt denumite ca atare (cântece fărşeroteşti), iar alte 6 provin din Acarnania (Grecia), unde, după toate informațiile, aromânii sunt păstori fărşeroți. Textele cuprind, în total, 8 pagini. Cele 11 texte numite de G. Weigand *fărşeroteşti* provin din Ohrida (8), Selia (3), din care două înregistrate în Ohrida. Cele 6 texte din Acarnamia au fost culese în satele Suroveli (3), Ohtu (1), Cuciubina (1) şi Cațaros (1). Din cele 10 texte în proză, cuprinzând poveşti, unul a fost cules în Pleasa, aşezare de fărşeroți, celelalte 23 provenind din Moscopole (7), şi Ohrida (16), unde, după cunoştințele actuale şi chiar şi după informațiile lui G. Weigand referitoare la Moscopole, există şi fărşeroți. Redus ca întindere şi provenind dintr-un număr mic de localități, corpusul de texte aromâne culese de G. Weigand nu-i puteau permite tânărului romanist o caracterizare a graiurilor, implicit a celui vorbit de fărşeroți, cunoştințele de dialectologie română fiind (şi fiindu-i şi lui G. Weigand) insuficiente în perioada în care şi-a desfăşurat cercetările. De altfel, în repartiția dialectală pe care o propune pentru dialectul aromân, G. Weigand nu ține seamă de datele referitoare la grupurile de aromâni, descrise chiar de el, stabilind două unități dialectale ale aromânei pe criterii geografice – *nord* şi *sud*. G. Weigand consideră că această bipartiție dialectală „se întemeiază pe o diferențiere între ramuri care s-a petrecut într-o perioadă mai veche”[7], fără să precizeze această perioadă.

Diferențele între cele două arii dialectale se stabilesc pe baza următoarelor fenomene lingvistice:

1) Sincopa „se produce în sud într-o măsură considerabilă”[8]. În afară de faptul că este vorba de un accident fonetic, afirmația nu corespunde realității, forme cu sincopă întâlnindu-se şi în graiurile aromâneşti din nord. Chiar dintre formele cu sincopă date de autor, unele se întâlnesc şi în nord (la grămosteni): *psân*, *mşat*, *vd̦i̯*, *arcă̆m* pentru *puță̆n*, *muşát*, *fud̦i̯*, *arucă̆m*. Ceea ce atribuie G. Weigand sudului arealului aromânesc corespunde graiului pindean, pe care însă G. Weigand nu-l identifică, nedelimitându-l ca atare. Acest fenomen al sincopei asociază graiul pindean cu cel grămostean, punându-le în opoziție cu graiurile fărşerot şi grabovean, unde sincopa e mai puțin frecventă, fără a lipsi cu totul.
2) Reducerea diftongului *e̯a* la *e*, care se întâlneşte, după G. Weigand, „nur bei einigen Farscheriotenstämmer” (numai la unele ramuri de fărşeroți)[9], într-un cuvânt precum *épă* în loc de *e̯ápă* (singurul exemplu dat de autor). În continuare, G. Weigand face unele precizări suplimentare: „În sud şi în centru apar numai forme cu *e̯a*, la fărşeroți se rosteşte numai *e*, în timp ce în nord–est *e* şi *e̯a* se folosesc amestecat”[10]. După cum vedem, opoziția

[7] Weigand 1894: 346.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, 348.
[10] Weigand, *op. cit*., loc. cit.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

nord-sud e deja amendată. Apoi autorul adaugă: „În ţinutul cu *e̯a* apare forma de pronume demonstrativ *aéstu*, care încă se mai aude în Clisura [= Vlahoclisura] în timp ce în întreg nordul se rosteşte *aístu*”[11]. Observaţia nu mai este exactă, forma *aéstu* întâlnindu-se la grămosteni şi pindeni, *aíst*ᵘ̯ la fărşeroţi şi graboveni[12].

3) A treia particularitate este rostirea vocalei *i* ca *î* (*ă*) după „consoanele şuierătoare” *ţ*, *ḑ*, *ş*. De data aceasta, G. Weigand împarte teritoriul unde se vorbeşte dialectul aromân în patru zone: sud, centru, nord, Albania. Se dau, ca exemple, formele aromâneşti ale cuvintelor latineşti *dico*, *tenet*, *sic* şi *cena* redat [*coena*]. Nu înşirăm exemplele, semnalăm numai erorile. Forma *ḑic*, dată pentru sud, nu există în aromână (pretutindeni este *ḑâc*, *ḑăc*), nefiind semnalată în alte lucrări (lipseşte din DDA). Tot aşa, *ţíne*, cu *i* păstrat după *ţ*, formă dată pentru sud şi, parţial, centru, nu există în aromână; se spune pretutindeni *ţáni* (*ţắni*). De asemenea, forma *ţínă*, dată pentru Albania, nu există, pretutindeni spunându-se *ţină* ‘cină’ (< *cena*). G. Weigand confundă aici tratamentul vocalelor lat. *e*, *i* după dentala *t* cu tratamentul aceloraşi vocale după velara *c*. Singurul exemplu care poate fi acceptat este lat. *sic*, care se rosteşte, după autor, fie *şi* (în sud şi centru), fie *şă* (în Albania), fie atât *şi* cât şi *şă* (în nord). Distribuţia acestor forme este, însă, nu pe zone geografice, ci pe graiuri: *şi* la pindeni şi grămosteni, *şă* la fărşeroţi şi graboveni.

La aceste trei particularităţi privind fonetismul, G. Weigand adaugă alte trei, două referitoare la flexiunea substantivelor, respectiv a verbelor şi una referitoare la lexic. Deoarece exemplele privind flexiunea pun probleme de mare complexitate, nu le vom comenta aici. Reţinem ultima particularitate, care se referă la pronumele personal de pers. I sg. *eu*, care s-ar întâlni sub forma de nominativ *i̯ău̯* (*i̯eu̯*) în sud, sub forma *míne* în nord. Observaţia este corectă cu privire la existenţa în dialectul aromân a formelor de nominativ *i̯eu̯* şi *míni*, dar repartiţia lor nu este cea dată de G. Weigand. În anchetele noastre de teren am notat *i̯o* (*i̯ou̯*) la pindeni şi grămosteni, *míni* la fărşeroţi şi graboveni. E surprinzător faptul că Th. Capidan preia parţial afirmaţia lui G. Weigand – „În graiul românilor din nord se aude *mine*”[13] –, când, chiar în exemplele date, apare, în Codex Dimonie, care ar ilustra graiul din nord, atât *míne* cât şi *eu̯*, iar la Daniil şi Cavalioti (tot graiul din nord) se întâlneşte numai *eu̯* (în exemplele date de Th. Capidan).

Împotriva repartizării de către G. Weigand a graiurilor aromânei după zone geografice s-a pronunţat Per. Papahagi: „De asemenea, mă ridic în contra

[11] *Ibidem*.

[12] Cf. Saramandu 1972: 32–33, 175. În această lucrare, grabovenii apar sub denumirea de moscopoleni.

[13] Capidan 1932: 408.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

întrebuințării termenilor de : nord, sud, centru, de care se serveşte mai cu seamă Weigand, când vrea să arate locul unde se aud anumite particularităţi din graiul aromân; şi aceasta o fac din pricină că aromânii, atât în trecut cât şi în timpul de faţă, au fost şi sunt amestecaţi, trăind laolaltă la nord, sud sau centru, aromâni din diferite ramuri, din deosebite *fari*, cum se zice în graiul lor. Cele mai apte numiri în această privinţă ar fi desemnarea lor după denumirile locale, ce obişnuiesc ei înşişi să şi le dea, cum deja cu un secol înainte făcea G. Roza (cf. *Prefaţa* de la *Măestria ghiovăsirii*, Pesta 1809)”[14].

Am insistat asupra bipartiţiei dialectale propuse de G. Weigand pentru că, în ciuda criticii severe formulate de Per. Papahagi, ea a fost acceptată de cei doi lingvişti cu autoritate în studiile despre dialectul aromân, Th. Capidan, în *Aromânii. Dialectul aromân* (Bucureşti, 1932) şi Tache Papahagi în *introducerea* la *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic* ediţia a doua augmentată (Bucureşti, 1974). Citez din lucrarea lui Th. Capidan: „Oricât de unitar ar părea graiul aromânilor de pretutindeni, în sensul că nu există diferenţieri subdialectale care să îngreuneze înţelegerea indivizilor de la o regiune la alta, totuşi arată unele abateri care îl deosebesc întrucâtva de la un ţinut la altul. […] Prima diferenţiere în grai, care desparte pe aromâni în două grupuri mari este aceea care deosebeşte pe aromânii *de nord* de aromânii *de sud*. Cei dintâi, aşezaţi în Macedonia şi centrele de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice, vorbesc ceva deosebit de aromânii din sud, care ocupă în mase compacte tot Epirul, Tesalia şi părţile nordice din vechea Grecie. Graiului din sud aparţin, vorbind după tulpini, aromânii epiroţi, cu ramificaţii în Olimp. Graiului din nord, aromânii grămusteni, cu ramificaţii în Albania. De aceştia ţin şi aromânii din Gopeş şi Molovişte”[15].

Într-o formulare puţin diferită, Tache Papahagi s-a pronunţat în acelaşi sens: „Deşi e u n i t a r în tot ce constituie esenţa lui, dialectul aromân se prezintă sub două aspecte generale: *aromâna nordică*, vorbită de aromâni din Albania, Iugoslavia şi Bulgaria, şi *aromâna sudică*, vorbită de aromâni din cuprinsul nordic al Greciei. Fiecare din aceste două ramuri îşi are varietăţi subdialectale: din aromâna nordică, vorbită în general de fărşeroţi, de grămosteni, de moscopoleni şi de miuzăkeári, face parte şi graiul satelor Gópeşi şi Muluvíşte (sau Mulóvişte), iar din aromâna sudică, vorbită de aromâni din masivul Pindului – deci de o populaţie mai numeroasă – face parte şi graiul aromânilor de la poalele estice ale Olimpului”[16]. Nici Th. Capidan, nici Tache Papahagi nu menţionează faptul că această bipartiţie dialectală fusese propusă, pentru prima dată, de G. Weigand, considerând probabil că este prea bine cunoscută şi unanim acceptată de specialiştii în domeniu. Aşa se explică, probabil, şi faptul că nu e menţionată nici opinia critică a lui Per. Papahagi, înţelegându-se că, în mod tacit, nu e acceptată. Este adevărat că, atât la Th. Capidan cât şi la Tache Papahagi, apar – în comparaţie cu

[14] Papahagi 1909: 318.
[15] Capidan 1932: 193.
[16] DDA: 84–85.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

G. Weigand – mai multe precizări cu privire la grupurile de aromâni care s-ar încadra în fiecare din cele două unități dialectale şi pe care cei doi autori le amintesc în lucrările lor. Th. Capidan, în monografia sa deja citată, menționează *tulpinile aromânilor*: aromânii din Epir şi Tesalia, aromânii din Olimp, aromânii din Mulovişte şi Gupeşi, grămustenii, fărşeroții[17]. Observăm că grupurile nu sunt exact aceleaşi la Tache Papahagi, care îi menționează, în plus, pe moscopoleni şi pe miuzăkeari [= aromâni din câmpia Muzachiei, pe malul Mării Adriatice, Albania], aşa cum făcuse şi în lucrarea sa de mai înainte, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie* (curs litografiat), Bucureşti, 1931.

În timp ce Tache Papahagi nu ilustrează cu exemple bipartiția dialectală a aromânei (nici în cursul litografiat din 1931 nici în *introducerea* la DDA), Th. Capidan o întemeiază pe cinci particularități.

Prima particularitate e cea care apare pe primul loc la G. Weigand, *sincopa*, pe care nu o mai comentăm, critica făcută autorului german fiind valabilă şi în cazul lui Th. Capidan.

A doua particularitate este „rostirea lui *e* ca *i* în poziție neaccentuată . […] În vreme ce, însă, în graiul din nord *-e* posttonic rămâne neschimbat, la sud ele se pronunță *pretutindeni i*”[18]. În ciuda acestei afirmații categorice, autorul face precizarea: „În unele localități din sud *e* se păstrează”[19] şi dă exemple din localitățile Siracu, Nevoden, Băiasa şi Samarina.

A treia particularitate: „Oclusivele surde *c*, *t*, *p* devin în regulă generală în graiul din sud sonore: *g*, *d*, *b* de câte ori sunt precedate de un sunet nazal (*n*, *m*): […] *mîngare* «mâncare»”[20]. E vorba, de fapt, de graiul pindean.

A patra particularitate: *formarea viitorului* (formele verbului auxiliar), la care adaugă formele de pers. 1, pers. 2 ind. prez. ale verbului (*sunt*, *eşti*): „forma întâi *hiu*, *hii* se întrebuințează exclusiv numai în sud, după cum forma a doua *escu*, *eşti* se aude numai la nord”, după care adaugă: „Această deosebire în întrebuințarea verbului auxiliar merge paralel cu întrebuințarea pronumelui personal de pers. 1: *eu*, *i̯o*, *i̯o u̯*, care sunt proprii graiului din sud, şi *mine*, care se aude numai în graiul românilor din nord”[21], particularitate semnalată şi de G. Weigand (vezi *supra*, p. 6 şi comentariul nostru critic).

A cincea particularitate: „Întrebuințarea pronumelui personal în locul pronumelui posesiv în encliză pe lângă un substantiv este foarte obişnuită în graiul din sud. Expresiuni ca *fe̯ată-nă* pentru *fe̯ata no̯astră*, *fe̯ata-lă* pentru *fe̯ata lor* sunt foarte des întrebuințate în acest grai”[22]. Nici această particularitate nu corespunde realităților de pe teren.

[17] Capidan, 1932: 12–20.
[18] Capidan, 1932: 194.
[19] *Ibidem*.
[20] Capidan, 1932: 195.
[21] *Op. cit*., loc. cit.
[22] *Ibidem*.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

A şasea particularitate constă în „influenţele străine în fonetism şi în lexic” (greacă în sud, bulgară şi albaneză în nord), fără să fie ilustrată cu exemple.

La această bipartiţie nord/sud, Th. Capidan adaugă şi câteva „deosebiri de grai după ţinuturi”[23], cu referire la: 1. graiul românilor din Olimp, 2. graiul românilor din Albania (unde preia unele particularităţi ale graiului fărşeroţilor din monografia sa, *Fărşeroţii*, Bucureşti, 1931), graiul mulovişteniilor şi gopeşenilor.

Nu este aici locul să discutăm în amănunt contribuţiile lingviştilor menţionaţi, din perspectiva studiilor, a corpusurilor de texte dialectale aromâne, a atlaselor lingvistice publicate ulterior, printre care recentul *Atlas lingvistic al dialectului aromân* (vol. I, Bucureşti, 2014). În fond, autorii menţionaţi erau într-un fel obligaţi să stabilească unele diferenţe între graiurile vorbite de aromâni şi au făcut-o pe baza cunoştinţelor lingvistice din vremea lor.

În 1906 apărea la Bucureşti lucrarea *De la românii din Albania* a lui Constantin N. Burileanu, scrisă în urma unor călătorii în Albania din 1905. Despre această lucrare Th. Capidan scrie, în bibliografia comentată care însoţeşte monografia sa, *Fărşeroţii* (1931): „Se dau cele mai bogate informaţiuni asupra fărşeroţilor, pe baza unor călătorii (trei) făcute la faţa locului”[24]. Într-adevăr, după G. Weigand, Constantin N. Burileanu este al doilea călător la aromânii din Albania care ne oferă informaţii culese la faţa locului. Lucrarea lui Constantin N. Burileanu e menţionată de Th. Capidan şi în *Aromânii* (1932), dar, autorul ei nefiind lingvist, nu i se acordă vreo importanţă. Chiar nelingvist fiind, Constantin N. Burileanu are în cartea sa un capitol intitulat *Limba românilor din Albania* (p. 273–283), în care pentru prima dată se spune că în Albania se vorbeşte nu numai graiul fărşerot, ci şi un alt grai; neştiind cum să-l denumească, îi spune n u - f ă r ş e r o t (n e - f ă r ş e r o t). Călătorind la aromânii din împrejurimile Valoniei din câmpia Muzachiei, Constantin N. Burileanu vizitează localitatea Poiani şi comentează următoarele: „Ajungând în *Poiani*, comună de *graboveni*, am observat imediat că mă puteam înţelege mai bine cu grabovenii decât până aici cu fărşeroţii. Această impresiune am generalizat-o mai târziu cu privire la limba tuturor românilor *nu* fărşeroţi din zisa regiune”[25]. Reţinem din acest citat că aromânii din Poiani, originari din Grabova (localitate de la sudul lacului Ohrida) vorbeau altfel decât fărşeroţii. Într-un alt loc, Constantin N. Burileanu dă şi câteva exemple de cuvinte „prinse *a volo*”:

ne-fărşerot	*fărşerot*
şed	staų̯
cal, căciulă	caų̯, căciuă

Cu toate că exemplele citate, ca şi altele, nu sunt concludente pentru caracterizarea graiului ne-fărşerot, observaţia făcută de Constantin N. Burileanu e preţioasă pentru că ne atrage atenţia că în Albania se vorbeşte nu numai graiul fărşerot, ci şi un alt grai al aromânei.

[23] Capidan 1932: 196–198.
[24] Capidan 1931: 4.
[25] Burileanu 1906: 275.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

Deşi corespunde realității, constatarea făcută de Constantin N. Burileanu nu a fost luată în considerare de Th. Capidan în monografia sa *Fărşeroții* (1931), întemeiată pe o călătorie de o lună efectuată în 1928 la aromânii din Albania. Chiar din relatările lui Th. Capidan rezultă că numai unii aromâni din Albania îşi spun *fărşeroți*, alții folosind denumiri derivate de la numele localității, de exemplu, *plesoți* (din Pleasa), *căstrănioți* (din Custreț), *jărcănioți* (din Jarcani), *uianiiț* (din Uianic), *culoniați* (din Colonia) etc.[26]. Pentru Th. Capidan, toți aromânii din Albania sunt vorbitori de grai fărşerot, singura deosebire pe care învățatul aromân o face fiind „între românii de la oraşe şi românii păstori cu viața nomadă de la țară, cunoscuți sub numele de fărşeroți. […] Din cercetările mele făcute în acest domeniu am ajuns la convingerea că şi românii de la oraşe, la origine, au fost fărşeroți”[27]. Observația lui Th. Capidan, care poate corespunde realității, nu are în vedere, însă, deosebirile de grai între aromânii „de la țară”, care îl determinaseră pe Constantin N. Burileanu să vorbească de fărşeroți şi de *nu*-fărşeroți.

Din *Atlasul* elaborat de Petru Neiescu, cu 6 localități anchetate în Albania (la care se adaugă Tirana), rezultă că numai aromânii din Corcea, Pleasa şi Bilişti sunt *fărşeroți*; cei din Stan Carbunara şi Poian sunt *muzăcheari*, iar cei din Shqepur *caceauni*[28]. Dificultatea de a face diferențieri în graiul aromânilor din Albania a fost relevată de Petru Neiescu în introducerea la atlas, într-o notă care vizează şi monografia *Fărşeroții* a lui Th. Capidan: „Călătorul străin nu poate face distincția între diferitele grupuri de aromâni, ca fărşeroții, căstrănioții etc. Nici noi nu am putut să-i deosebim nici cu ajutorul lor, deşi ei ştiu cu precizie despre ei şi despre alții care din ce grup fac parte, fără a putea explica diferențele dintre ei. Credem că nici Th. Capidan nu a putut face acestă distincție, de aceea titlul lucrării sale *Fărşeroții* …, în care s-a ocupat şi de alte ramuri de aromâni, nu este cel mai potrivit”[29].

Şi noi ne-am confruntat cu această dificultate în anchetele noastre din Albania pentru ALAR. De exemplu, în localitatea Ducasi de lângă oraşul Fier, întemeiată cu peste 200 de ani în urmă, locuitorii, care îşi spun *uɬaníț*, adică originari din Uianic[30], „o comună părăsită de pe muntele Tomar”[31], afirmă că provin din Moscopole. Recent s-au aşezat în sat fărşeroți refugiați din Grecia (după războiul civil din această țară, care a urmat celui de al Doilea Război Mondial). În timp ce localnicii afirmă că *nu lím fărşeróț* (nu suntem fărşeroți), cei stabiliți recent spun că sunt *cupáț pămăń făpşipóț* (curați [= adevărați] aromâni fărşeroți)[32].

[26] Cf. Capidan 1931: 19.
[27] Capidan 1931: 117.
[28] Cf. Neiescu 1997: 15.
[29] Neiescu 1997: 41.
[30] ALAR I: L.
[31] Capidan 1931: 19.
[32] ALAR I: L–LI.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

Citǎm din introducerea la ALAR: „În cercetările noastre din Albania, am constatat că nu toți aromânii din această țară își spun fărşeroți. Fărşeroți sunt cei care au practicat păstoritul seminomad (şi transhumanța) până în vremurile recente (a doua jumătate a secolului trecut) şi care au o mare răspândire în Balcani, întâlnindu-se nu numai în Albania, ci şi în Grecia (unde sunt numiți de greci *arvanitovláhi* 'aromâni originari din Albania'), anume în câmpia Tesaliei (vezi *infra*, 50. Nea Zoí), în Etolia, Macedonia, Epir, ca şi în R. Macedonia (vezi *supra*, 18. Nijopole)"[33]. Pe aromânii din Albania care nu-şi spun fărşeroți, care se află în zona Greava – Lunca – Nicea sau provin din aceste localități, „noi i-am încadrat în *graiul grabovean*" [34].

În *Românii nomazi* (1926), Th. Capidan prezintă în amănunt mişcările metanastatice ale păstorilor aromâni din Balcani. Urmărind cu atenție direcțiile de deplasare ale acestor aromâni între locurile de vărat (la munte) şi cele de iernat (la câmpie), am constatat că românii din zona Nicea – Lunca – Greava, vorbitori ai *graiului grabovean*, nu depăşeau teritoriul actualei Albanii, limitându-şi zona de iernat la Câmpia Muzachiei (de la Marea Adriatică). Aceşti aromâni din Albania, care nu folosesc numele de fărşeroți şi nu au practicat, precum fărşeroții, păstoritul sub formă nomadă într-un spațiu vast, de la Adriatică la Egee şi din munții Macedoniei până la golful Corint (în Grecia), sunt vorbitori de *grai grabovean*. În felul acesta îi putem distinge pe vorbitorii de *grai fărşerot* de vorbitorii de *grai grabovean*.

În *Măiestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti, care sunt literele românilor ceale vechi*, lucrare tipărită la Buda în 1809, tânărul de 23 de ani Gheorghe Constantin Roja (1786-1847), care provenea dintr-o familie de aromâni stabilită în Austro-Ungaria, menționa următoarele graiuri ale aromânei: „vascopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, meţovitean sau epirotean, molovişteán"[35]. Înțelegând prin „meţovitean [< Meţovo] sau epirotean [< Epir]" graiul pindean şi prin „voscopolitan" pe cel fărşerot [„şi românii de la oraşe, la origine, au fost fărşeroți"[36]], avem în expunerea lui Roja situația exactă a graiurilor aromânei, aşa cum le întâlnim şi astăzi. Era punctul de vedere pe care îl împărtăşea şi Per. Papahagi în 1909, la o sută de ani de la publicarea lucrării lui Roja, şi pe care l-am confirmat şi noi în lucrările noastre din1972, 1984, 2003, 2007 şi în cercetările de teren pentru ALAR[37].

[33] ALAR I: XLIV.
[34] *Ibidem*.
[35] Roja 1809: 6–7; cf. şi Saramandu 2009.
[36] Capidan 1931: 117.
[37] Este punctual de vedere pe care şi l-au însuşit, în lucrările lor, Nistor Bardu (cf. Bardu 2004, 2007) şi Manuela Nevaci (cf. Nevaci 2009, 2011). Vezi şi monografiile recente despre fărşeroții din R. Macedonia, Albania şi graiul lor: Trajanovski 1979, 1999, Markoviќ 2007, Puçi 2009.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

BIBLIOGRAFIE

ALAR I – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, I, Bucureşti, 2014 (editor: Manuela Nevaci).

ALiA I – Wolfgang Dhamen, Johannes Kramer, *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân* (*ALiA*), I, Hamburg, 1985.

Bardu 2004 – Nistor Bardu, *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea* (*Cavalioti*, *Daniil*, *Ucuta*), Constanța, 2004.

Bardu 2007 – Nistor Bardu, *Trăsături ale graiului moscopolean reflectate în limba scrierilor aromâneşti din secolul al XVIII-lea*, în SCL, LVIII, 2007, p. 17–26.

Beurmann 1967 – Arnold Benermann, *Fornweidewirtschaft in Südosteuropa*, Braunschweig, 1967.

Burileanu 1906 – Constantin N. Burileanu, *De la românii din Albania*, Bucureşti, 1906 [citat după ediția din 2005, Craiova, Fundația Scrisul Românesc].

Capidan 1926 – Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926 (extras din „Dacoromania", IV).

Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărşeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Bucureşti, 1931 (extras din „Dacoromania", VI).

Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.

DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul aromân, general şi etimologic*, ediția a doua augmentată, Bucureşti, 1974.

Kahl 1999 – Thede Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Münster, 1999.

Kahl 2001 – Thede Kahl, *Auswirkungen von neunen Grenzen auf Fernweidewirtschaft Südosteuropas*, în vol. „Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa", München, 2001, p. 245–271.

Markoviќ 2007 – Marjan Markoviќ, *Aromanskiot i makedonskiot govor od ohridsko-struškiot region vo balkanski kontekst*, Skopje, 2007.

Murnu 1913 – George Murnu, *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare (980–1258). Studiu istoric după izvoare bizantine,* Bucureşti, 1913.

Neiescu 1997 – Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi fosta Republică iugoslavă Macedonia*, Bucureşti, 1997.

Nevaci 2009 – Manuela Nevaci, *Euquêtes sur l'aroumain parlé aujurd'hui en Albanie*, în „Géolinguistique", 11, 2009, p. 223–257.

Nevaci 2011 – Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărşeroți din Dobrogea*, Bucureşti, 2011.

Papahagi 1909 – Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909.

Papahagi 1931 – Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie* (curs litografiat), Bucureşti, 1931.

Poçi 2009 – Spiridhula Poçi, *Vllehtë. Historia dhe gjuha e tyre*; Tirana, 2009.

Roja 1809 – Gheorghe Constantin Roja, *Măestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti, care sînt literele românilor ceale vechi*, Buda, 1809.

Saramandu 1972 – Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti 1972.

Saramandu 1984 – Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 423–476.

Saramandu 1988 – Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 225–245 (republicat în Nicolae Saramandu, 2003).

Saramandu 2003 – Nicolae Saramandu, *Studii aromâne şi meglenoromâne*, Constanța, 2003.

Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, 2004.

Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, 2007.

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)

Saramandu 2009 – Nicolae Saramandu, *Gheorghe Constantin Roja – un precursor al dialectologiei româneşti*, în „Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie", I, Cluj-Napoca, 2009, p. 335–344.
Trajanovski 1979 – Todor Trajanovski, *Vlaškite rodovi vo Struško*, Skopje, 1979.
Trajanovski 1999 – Todor Trajanovski, *Vlaškite vo Ohrid*, Ohrid, 1999.
Vuia 1964 – Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX – începutul sec. XX)*, Bucureşti, 1964.
Weigand 1894, 1895 – Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, II, Leipzig, 1894; I, Leipzig, 1895.

CONSIDERATIONS ON THE FARSHEROT AROMANIAN SPEECH

ABSTRACT

Aromanian is represented in the Balkans by several groups, historically established: *the Pindens, the Farsherots, the Gramostens, the Grabovens*, completed by the group from Gopeş and Mulovişte (F.Y.R. Macedonia). Due to the extraordinary mobility of the transhumant Farsherots, geographical they are in Albania (the entire Aromanian population is made of the Farsherots (added by the small Grabovens' group), in Greece (Edessa area, ex-Vodena – Naussa, ex-Neaguşte, in the Thessaly Plain), in F.Y.ROM (Struga area: Beala de Sus, Beala de Jos, in Ohrida area, in the small town of Cruşova). Among the particularities of the Farsherot subdialect we mention the fact that its vowel system counts 6 units, and the speakers make no difference between *ă* and *î*, *rău̯* meaning both *rău* 'bad' and *râu* 'river'.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"

BDD-A27549 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 02:36:49 UTC)